

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ БАЛАНСУ БОРОШНА В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Досліджено підходи до складання продовольчих балансів в Україні та у світі. Сформовано структуру балансу борошна з урахуванням продуктів його переробки та розроблено прогнозний баланс. Запропоновано коефіцієнти перерахунку в основний продукт з урахуванням деталізації за видами продукції. Визначено обсяги використання борошна промисловістю та його споживання населенням, включаючи борошняну продукцію. Розглянуто основні тенденції ринку борошна. За допомогою балансового методу, визначено обсяг ринку продукції, що знаходиться поза статистичною звітністю.

Ключові слова: баланс продовольчих ресурсів, ринок борошна, структура балансу, баланс борошна, споживання, продовольча безпека

Исследованы подходы к составлению продовольственных балансов в Украине и в мире. Сформирована структура баланса муки с учетом продуктов его переработки и разработан прогнозный баланс. Предложены коэффициенты пересчета в основной продукт с учетом детализации по видам продукции. Определены объемы использования муки промышленностью и ее потребления населением, включая продукцию переработки. Рассмотрены основные тенденции рынка муки. С помощью балансового метода, определен объем рынка продукции, который находится вне статистической отчетности.

Ключевые слова: баланс продовольственных ресурсов, рынок муки, структура баланса, баланс муки, потребление, продовольственная безопасность

This article presents an approach to the compilation of the food balance in Ukraine and in the world. Has been formed the structure balance of flour, which includes processed products, as well as developed a forecast balance sheet. Have been suggested the coefficients that to help calculate the amount of the main product, taking into account the details of its individual species. The author has determined the volume of use of the flour industry and its consumption by the population, including processed products. We studied the main trends of the flour market. By using the balance method defined volume production market that is excluded of statistical reporting.

Keywords: food resources balance, flour market, balance structure, flour balance, consumption, food security

Постановка проблеми. Важливим народногосподарським завданням є забезпечення населення України якісною харчовою продукцією у кількості, що відповідає раціональним нормам споживання, дотримання продовольчої безпеки країни.

Дієвим інструментом врівноваження попиту і пропозиції, механізмом впливу на формування обсягів продовольства, моделювання ситуації на ринку попиту і пропозиції борошна та хліба є баланси продовольчих ресурсів. Прогнозні баланси характеризують очікувані джерела надходження ресурсів основних видів продовольства та канали їх використання, надають можливість моделювання ситуації на ринку продовольства, визначення заходів для збільшення фонду споживання продукції та експортного потенціалу. Завдяки інформації, отриманої на підставі балансів, визначаються канали розподілу продовольства, показники забезпеченості продовольчими ресурсами тощо. На сьогодні, для моделювання ситуації на ринку, фахівці використовують баланси зернових та інших видів продовольства в перерахунку на первинний продукт. Водночас для прийняття більш обґрунтованих управлінських рішень з підвищення ефективності функціонування ринків

харчової продукції, зокрема борошна та хліба, доцільно володіти даними щодо показників їх балансів з урахуванням реальних коефіцієнтів перерахунку в основний продукт та частки ринку, що знаходиться поза статистичною звітністю.

Аналіз останніх публікацій та досліджень. Взаємозв'язки на ринку продовольства, попит, пропозицію, методологічні підходи до складання балансів продовольчої продукції досліджували відатні українські та зарубіжні вчені, зокрема Д. Гиан [9], Р. Глібов [9], Ю. Лупенко [1], В. Месель-Веселяк [1], О. Нікішина [12], О. Шпичак [1] та інші дослідники. Баланс борошна розглядали Ю. Лещенко [14], О. Нікішина [11], Н. Басюркіна [15]. Однак проблеми врівноваження попиту і пропозиції на ринку борошна та продуктів його переробки, підходи до складання прогнозних борошна та хліба потребують подальших досліджень.

Мета статті – визначення основних підходів до складання балансу попиту і пропозиції борошна, з урахуванням продуктів його переробки; визначення тенденцій розвитку ринку. Це надасть можливість виявити інструменти впливу на діяльність суміжних галузей зернопродуктового комплексу, сприяти підвищенню ефективності діяльності всіх складових ринку.

Викладення основного матеріалу. Метою складання прогнозних балансів є моделювання ситуації на ринках основних видів продовольчих ресурсів шляхом урівноваження попиту і пропозиції та недопущення дефіциту або надлишку продукції на ринку у майбутньому [1], нарощування експортного потенціалу через підвищення конкурентоспроможності продукції, подолання дефіциту ресурсів та забезпечення продовольчої безпеки населення.

Постановою КМУ від 05.12.2007 р. № 1379 [2] визначено індикатори продовольчої безпеки для основних продуктів харчування. На їх підставі Міністерство економічного розвитку і торгівлі готує та оприлюднює щороку до 1 вересня наступного періоду звіт про стан продовольчої безпеки України. При цьому такі індикатори, як: забезпечення раціону людини хлібом і хлібопродуктами, яке вимірюється співвідношенням між фактичним споживанням та його раціональною нормою споживання; достатність залишків зерна у державних ресурсах України (не менше 20% від внутрішнього споживання); ємність внутрішнього ринку хліба і хлібопродуктів; продовольча незалежність, яка показує частку виробів вітчизняного виробництва на внутрішньому ринку; добова енергетична цінність раціону людини – можна відстежити та спрогнозувати за допомогою звітних і прогнозних балансів продовольства.

Баланси продовольчих ресурсів формуються за принципом дотримання рівності попиту і пропозиції або ресурсів та їх використання. Світовий баланс відстежує Продовольча та сільськогосподарська організація ООН (ФАО). Це міжурядова організація, до складу якої входять 194 держава, два асоційованих члена і одна організація – Європейський союз [3]. Баланс сільськогосподарських культур та м'яса представлено також на сайті Євростату [4]. Продовольчі баланси в Україні розробляють фахівці Державної служби статистики [5]; Міжвідомчої робочої групи при Мінекономрозвитку (до якої входять керівники об'єднання «Укрхлібпром», Української зернової асоціації, представники Міністерства економічного розвитку і торгівлі, Міністерства аграрної політики та продовольства, Державної митної служби, Держстату [6], Інституту аграрної економіки [1]. Усі дослідження проводяться за рекомендаціями ФАО.

До теперішнього часу баланси розроблялися за наступними продуктами: зернові і зернобобові культури, насіння соняшнику, овочі, фрукти, бахчеві культури, картопля, виноград, м'ясо, молоко, яйця, цукор, спирт. Важливим показником є проміжок часу для складання продовольчого балансу. За період розрахунку приймається як календарний [5, 7], так і маркетинговий рік (тобто з липня поточного року по червень наступного) [3, 8]. З точки зору релевантності та доступності вхідної інформації для користувачів, більш доцільним є

календарний рік. Маркетинговий рік більш чітко відбиває сезонність продукції та надає можливість вжити заходи з підготовки до наступного сезону. Але продовольчі баланси обмежуються певною мірою достовірності через дію наступних чинників [9]:

- не враховуються сезонні коливання. Дані річного споживання калорій можуть бути недостатньо достовірними, тому що не висвітлюють періоди надлишку і нестачі продовольства;

- показано лише середнє споживання населенням продукції. Не видно відмінності структур споживання у різних груп населення, зокрема, не відстежується диференціація за віком, статтю, матеріальним благополуччям або за екологічними і географічними регіонами;

- дані щодо великої частки продукції відсутні або надсилаються з недостатньою регулярністю;

- невідповідність та суперечливість даних, отриманих з різних джерел, навіть у розвинених країнах;

- відмінність інтерпретації результатів: в продовольчих балансах вимірюється споживання калорій в продуктах до їх готування і вживання в їжу (тобто кількість продовольства, що надходить споживачам). Залежно від ступеня втрат вжитої їжі і поживних речовин в домашньому господарстві, кількість фактично споживаної їжі може виявитися нижчою за ту, що показано споживачам;

- кількісні оцінки на одну особу не завжди співпадають з результатами продовольчого балансу, оскільки вони отримуються за допомогою обстеження домашніх господарств.

Розбіжність між даними обстежень домашніх господарств та продовольчих балансів залежить від частки споживання поза домом (в ресторанах, на вулиці, у громадських будівлях, в лікарнях, в розташуваннях військових частин тощо). Вона нівелюється при врахуванні цієї частки спожитого продовольства. В цілому, тенденції динаміки здійснених обстежень повинні співпадати.

Для побудови взаємозалежних балансних рівнянь застосовуються різні методики [3, 5, 7]:

- 1) виробництво + імпорт + зміна залишків = експорт + корми + насіння + споживання населенням + інше споживання + втрати;

- 2) виробництво + імпорт = експорт + корми + насіння + втрати на переробку харчових продуктів + споживання населенням + інше споживання + зміна запасів;

- 3) виробництво + імпорт - експорт + зміна залишків = поставки для внутрішнього споживання;

- 4) виробництво + залишок на початок + імпорт = фонд споживання + споживання населенням + насіння + корми + переробка на нехарчові цілі + втрати обігу + експорт + залишки на кінець періоду.

Наведені підходи до формування балансів продовольчих ресурсів відповідають міжнародним стандартам та рекомендаціям. Вони також базуються на концепціях і методологічних підходах їх складання ФАО.

Дослідниками, зокрема, Р. Глібовим [10], при складанні балансів запропоновано застосовувати коефіцієнт балансування, який враховує частку виробництва продукції, що відповідає вимогам Світової організації торгівлі (СОТ), членом якої з 2008 року є Україна. Цей коефіцієнт доцільно використовувати до повного завершення імплементації національних стандартів до вимог СОТ та Європейського союзу.

Відмінності методик складання балансів не є принциповими, однак, на наш погляд, підсумок балансу за варіантом № 4 більш повно показує реальні обсяги ресурсів та їх використання. В цілому, продовольчий баланс базується на зведеній інформації з різних джерел, виявляє сумісність даних та служить інструментом для подолання цих суперечностей. Інформаційна база при складанні балансів за методиками, що досліджуються - дані форм державних статистичних спостережень підприємств і організацій сільського

господарства, переробної промисловості, торгівлі. При цьому використовуються показники обстежень умов життя домогосподарств та їх сільськогосподарської діяльності, митної статистики та інших офіційних джерел, що характеризують формування продовольчих ресурсів та їх використання. Також при складанні продовольчих балансів використовуються експертні оцінки [5].

Дослідження існуючих підходів до розробки балансів продовольчих ресурсів, в тому числі продуктів переробки рослинницької продукції, напрацювань фахових міжнародних організацій встановлено, що найбільш повно відбивають ситуацію баланси у перерахунку в первинний продукт (зернові). За розрахунками Держстату, фонд споживання зернових відповідає приведеному до зерна фонду споживання домогосподарствами хлібних продуктів (борошна, круп, хлібобулочних та інших борошняних виробів у перерахунку на борошно) з урахуванням коефіцієнту 1,33 [5].

В Україні фахівці Міжвідомчої робочої групи розробляють прогностичний баланс на поточний маркетинговий рік, щомісяця уточнюючи показники. Зокрема, на початок 2013/2014 року прогноз підсумку балансу попиту та пропозицій зерна становив 63201 тис. т, підсумковий баланс станом на червень 2014 р. дорівнював 69207 тис. грн, тобто розбіжність становила 9,5%. Значно зросли, порівняно з очікуваними на початок періоду, обсяги виробництва та експорту, враховуючи сприятливі кон'юнктуру, урожайність зернових. Щороку розробляє збірник «Баланси сільськогосподарської продукції та продовольства в Україні» ННЦ «Інститут аграрної економіки», дані також коригуються з урахуванням поточної ситуації. Відмінність прогностичних показників від фактичних пояснюється нестійким ринковим середовищем в країні, впливом соціально-економічних та природних чинників, наразі – складною військово-політичною ситуацією. При стабільній ситуації в країні вірогідність прогнозів суттєво зростає.

На підставі прогнозованих та фактичних балансів оцінюються фактичне споживання продукції та рівень життя населення, імпортозалежність. Приймаються рішення щодо планування виробництва, трудових та фінансових ресурсів, забезпечення імпортозаміщення продукції, розробки інвестиційних та інноваційних програм.

Водночас для експертів ринку, при прийнятті управлінських рішень щодо розвитку промисловості, стимулювання зовнішньоекономічної діяльності тощо важливим інструментом виступають баланси продуктів переробки зернових, зокрема борошна. Наразі, на відміну від балансів рослинницької продукції, баланси борошна не публікуються на сайтах статистики та органів державного управління, а розробляються лише консалтинговими компаніями (зокрема, «Укрселко» [11]), та науковцями [12, 13, 14]. При цьому показники балансів недостатньо деталізовано, розрахунки проводяться на маркетинговий рік, що ускладнює співставлення даних.

Баланс борошна запропоновано моделювати на підставі рівності попиту і пропозиції з урахуванням продуктів переробки у перерахунку на борошно. Попит (внутрішнє споживання) борошна переважно залежить від споживання хлібобулочних і борошняних виробів і, відповідно до їх промислового виробництва. Тому доцільно володіти інформацією щодо використання борошна промисловими підприємствами хлібопекарської, макаронної та кондитерською галузями. В Україні коефіцієнти перерахунку продуктів харчування в основний продукт затверджено Методичними рекомендаціями складання прогностичних балансів продовольчих ресурсів [7]. Для внутрішньогалузевої аналітики, запропоновано використовувати показники перерахунку готової продукції на борошно, що враховують диференціацію його частки при виготовленні різних груп хлібобулочних та борошняних виробів (табл. 1).

Використання борошна промисловістю України

Продукція	Промислове виробництво борошняної продукції, тис. т			Коеф. перер. на борошно	Потреба в борошні для промислового виробництва продукції, тис. т		
	2012	2013	2014*		2012	2013	2014*
Вироби хлібобулочні нетривалого зберігання	1685,6	1559,7	1335,4	0,736	1240,6	1147,9	1071,0
Сухарі, грінки та вироби аналогічні	52,9	52,8	49,5	0,840	44,5	44,4	43,1
Печиво солодке, вафлі	392,0	388,0	298,4	0,680	266,6	263,8	205,8
Вироби хлібобулочні інші	84,8	87,4	90,0	0,700	59,4	61,2	63,0
Торти, тістечка, пиріжки, ін. вироби кондит. борошняні (крім здобних)	50,3	46,8	40,2	0,620	31,2	29,0	
Вироби здобні	84,8	87,4	78,0	0,650	32,7	30,4	28,8
Вироби макаронні	105,9	101,8	93,5	1,031	109,2	105,0	109,4
Їжа та страви з виробів макаронних	92,7	100,1	94,9	0,500	46,4	50,1	50,0
Всього	2548,95	2424,0	2079,9	–	1830,52	1731,77	1571,1

* виробництво великими та середніми підприємствами, без урахування АР Крим
Джерело: розраховано на підставі [7, 13] та даних експертів

Тенденції ринку свідчать про зниження обсягів споживання борошна та борошняної продукції і, відповідно, його виробництва.

Без урахування АР Крим, у 2014 році підвищилося лише виготовлення тістечок (на 21,6%), печива (на 22,7%) і виробів макаронних (на 3,2%).

У промисловому використанні борошна найбільшу частку займають хлібобулочні вироби нетривалого зберігання. Також значна частка борошна промислового виробництва використовується для виготовлення сухарів, грінок та виробів аналогічних. Разом за означеними позиціями використовується майже 85% промислового борошна (рис. 1).

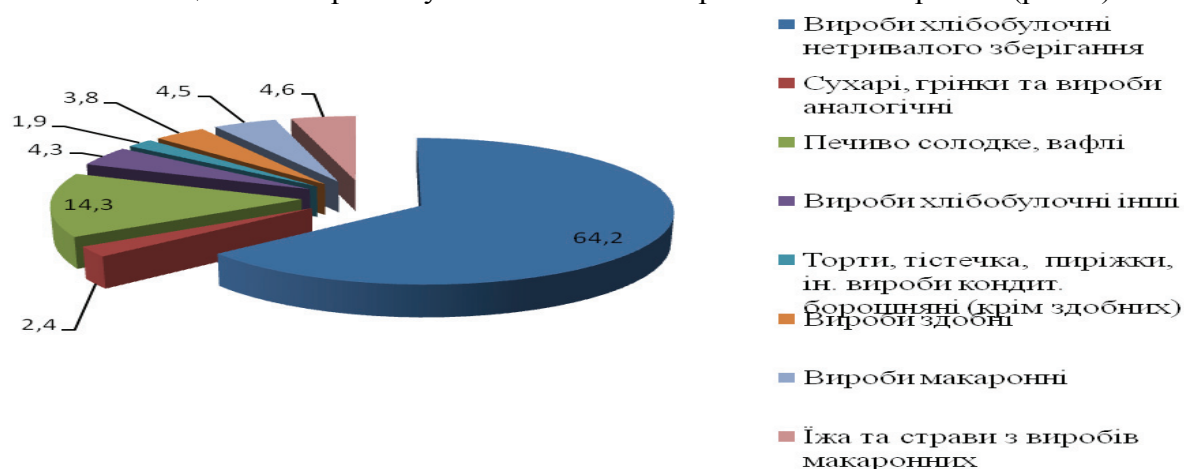

Рис. 1. Структура промислового використання борошна на виробництво хлібобулочних і борошняних виробів у 2014 р., %

Джерело: розраховано на підставі [7, 13] та даних експертів

У запропонованій формі для складання балансу борошна (табл. 2) споживання, експорт, імпорт включає борошно та борошняну продукцію в перерахунку на основний продукт.

При цьому коефіцієнти перерахунку на борошно деталізовано за видами продукції (табл. 1). Співставлення обсягів промислового використання борошна і споживання борошняних виробів показує, що більше половини всієї борошняної продукції знаходиться поза статистичною звітністю.

При складанні балансу борошна пропозиція враховує виробництво (промислове, а також підприємствами та фізичними особами поза статистичною звітністю), імпорт (в тому числі борошняної продукції в перерахунку на борошно) та залишки на початок періоду. Прийнято, що зміна залишків борошна та борошняної продукції в роздрібній мережі (в перерахунку на борошно) дорівнює нулю.

Таблиця 2

Баланс попиту і пропозиції борошна в Україні

№ п/п	Показник	2013	2014 (попереднє), тис. т*	2015 (прогноз), тис. т*
1	2	3	4	5
1	I. Пропозиція продукції	4651,7	4082,0	3996,7
2	Внутрішнього ринку – всього:	4598,0	4040,6	3964,9
3	Залишки на початок періоду всього, в т. ч.:	79,8	96,1	91,2
	- виробництво	42,6	56,9	54,2
	оптова торгівля: борошно	25,0	25,0	24,0
	борошняна продукція (в перерахунку на борошно)	12,2	14,2	13,0
	Виробництво-всього, в т.ч.:	4518,2	3944,5	3873,7
	промислове	2542,1	2302,5	2256,4
4	підприємствами та фіз. особами поза статистичною звітністю	1976,1	1642,1	1617,3
5	Зовнішнього ринку (імпорт) всього, в т. ч.:	53,7	41,4	31,9
	борошна	3,1	2,4	1,8
	борошняної продукції (в перерахунку на борошно)	50,7	39,0	30,0
6	II. Попит на продукцію	4651,7	4082,0	3996,7
7	Внутрішнього ринку – всього, в т.ч.:	4201,6	3655,4	3545,7
	Внутрішнє споживання:			
	борошно в домогосподарствах	737,9	642,0	622,7
	борошняна продукція (в перерахунку на борошно)	3081,7	2681,1	2600,6
	в мережах громадського харчування та інше споживання	382,0	332,3	322,3
8	Зовнішнього ринку (експорт), в тому числі:	354,0	345,0	370,0
	борошна	214,1	235,0	250,0
	борошняної продукції (в перерахунку на борошно)	140,0	110,0	120,0
9	Залишки на кінець періоду			
	всього, в т.ч.:	96,1	81,7	81,0
	виробництво	56,9	54,2	54,0
	оптова торгівля: борошно	25,0	19,4	19,0
	борошняна продукція (в перерахунку на борошно)	14,2	8,1	8,0

- без урахування АР Крим
Сформовано на підставі [7], [13] та за даними експертів

За даними статей балансу, розраховано і частку ринку продукції, що знаходиться поза статистичною звітністю. Цей проказник дорівнює різниці між підсумком балансу та сумою промислового виробництва, залишків та імпорту.

За розрахунками балансовим методом, частка ринку борошна, що знаходиться поза статистичною звітністю, є значною і становить більш ніж 40%. Це пояснюється адміністративною системою цінового регулювання, відсутністю дієвих ринкових механізмів стимулювання виробників та недосконалою системою оподаткування.

Попит враховує споживання борошна та борошняної продукції в перерахунку на борошно домогосподарствами населення та харчування поза домом (армія, пенітенціарна служба, інтернати, громадське харчування тощо), експорт та залишки на кінець періоду. Наразі фіксується лише інформація щодо споживання борошна та борошняної продукції домогосподарствами населення. Визначення обсягів споживання борошна поза домом сформовано за даними експертних оцінок та потребує подальшого уточнення.

При складанні прогнозних балансів необхідно враховувати основні тенденції продовольчих ресурсів. Особливістю ринку борошна та борошняної продукції є достатність сировинної бази, незначна частка експорту, низькі терміни зберігання основної продукції переробки борошна – хлібобулочних виробів. Він інтегрований у суміжні ринки – зерновий, а також ринок хлібобулочних, макаронних та інших борошняних виробів. Слабкими сторонами функціонування такого ринку є жорстка конкуренція на ринках сировини і готової продукції, наявність тіньового ринку, невисока інвестиційна привабливість, яка зумовлена адміністративним регулюванням цін [11].

При прогнозуванні показників балансу враховано також наступні тенденції, що склалися на ринку попиту і пропозиції борошна:

- попит (внутрішнє споживання) борошна значною мірою залежить від споживання хлібобулочних і борошняних виробів і, відповідно до їх промислового виробництва;

- споживання хлібних продуктів (борошна, круп, хлібобулочних та макаронних виробів у перерахунку на борошно), згідно зі статистичними даними, має тенденцію до повільного зниження. У порівнянні з 2000 р., в 2014 р. воно зменшилося майже на 20%. В основному це було обумовлене зниженням чисельності населення та зміною смаків споживання в бік інших продуктів;

- індикатор забезпеченості населення хлібними продуктами перевищує нормативний (101 кг), однак має тенденцію до зниження. У 2013 році він дорівнював 108 кг на 1 особу;

- промислове виробництво борошна впродовж 2000-2013 рр. було майже стабільним (на рівні 2,5-3 млн т). Водночас темпи зниження промислового виробництва основної борошняної продукції – виробів хлібобулочних нетривалого зберігання за означений період становили 36% (з 2,46 млн т до 1,56 млн т). Це свідчить про зростання обсягів хлібобулочної продукції, що знаходиться поза статистичною звітністю (зокрема, продукції малих підприємств, що не обліковується, кулінарних цехів торговельних мереж тощо), а також випікання хліба населенням на дому. В цілому, промислове виробництво борошна (без урахування АР Крим) в 2014 р. порівняно з 2013 р. знизилася незначно (на 3,5%), на відміну від інших продуктів харчування;

- кількість населення станом в 2014 р. порівняно з 2010 р. знизилася на 7,5%, а впродовж 2010-2013 рр. знижувалося менше ніж на 1% щороку. В 2014-2015 рр., у зв'язку зі складною військово-політичною ситуацією та відсутністю даних щодо тимчасово окупованої АР Крим, чисельність населення знижувалася більш інтенсивно, що призвело до зниження обсягів промислового виробництва;

- останнім часом відбувається активізація зовнішньоекономічної діяльності на ринку зернових та продуктів їх переробки. У січні-листопаді 2014 р. експорт борошна пшеничного становив 215,4 тис. т і перевищив показники 2014 року (214 тис. т). Стримує стрімкий розвиток експорту насиченість ринку ЄС та віддаленість ринків збуту. Однак, за даними компанії «Укragenkonсалт» [12], в 2014/2015 маркетинговому році Україна може стати одинадцятим номером в рейтингу експортерів борошна, поступово завойовуючи цей ринок;

- прискорилися інфляція (лише за січень 2015 р. індекс її зростання на хлібопродукти склав 4,8%) та зростання цін на хлібобулочні вироби і борошно, що призведе до подальшого зниження споживання борошна та борошняної продукції високого цінового сегменту. Водночас, збільшиться споживання більш дешевої продукції.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Аналіз підходів до складання продовольчих балансів в Україні і в світі показав, що основою є баланси в перерахунку в

первинний продукт (зернові, молоко, овочі тощо). Вони враховують рекомендації Продовольчої та сільськогосподарської організації (ФАО) при ООН та мають несуттєві відмінності при групуванні статей балансу. Їх основний недолік – відсутність інформації щодо сезонних коливань, невідповідність даних, отриманих з різних джерел. Водночас, для моделювання та прогнозування ситуації на ринку запропоновано баланс борошна з урахуванням продуктів його переробки. Він містить більш деталізовані коефіцієнти перерахунку борошняних виробів в основний продукт, а також споживання борошняної продукції в перерахунку на борошно. На підставі балансового методу, визначено частку ринку борошна, що знаходиться поза статистичною звітністю. Наразі вона становить більше ніж 40%. Основні тенденції ринку – зростання експорту борошна, зниження обсягів його споживання та зменшення чисельності населення. Запропоновані пропозиції можуть бути використані при вдосконаленні існуючої методики складання прогнозних балансів [7] та фіхівцями харчової промисловості. Подальших досліджень потребує визначення обсягів споживання борошна та борошняної продукції поза домом, уточнення коефіцієнтів перерахунку борошняної продукції на борошно, визначення форм статистичної звітності щодо врахування споживання продукції поза домом.

Література

1. Баланс сільськогосподарської продукції і продовольства (станом на 1 вересня 2013 р.) / [Ю.О. Луценко, О.М. Шпичак, В.Я. Месель-Веселяк та ін.]. – К., ННЦ ІАЕ, 2013. – 72 с.
2. Деякі питання продовольчої безпеки. Постанова Кабінету Міністрів України від 05.12.2007 № 1379. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1379-2007>
3. Офіційний сайт ФАО. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.fao.org/about/ru/>
4. Офіційний сайт Євростат. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.epp.eurostat.ec.europa.eu/>
5. Баланси та споживання основних продуктів харчування населенням України.// 6. Статистичний збірник 2013 р. за ред.. Н. Власенко. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
6. Про утворення міжвідомчої робочої групи з розроблення балансів попиту і пропозиції зерна та продуктів його переробки: наказ Міністерства економіки України від N 344, 30.03.2010. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.me.gov.ua>
7. Про затвердження Методичних рекомендацій складання прогнозних балансів попиту і пропозиції продовольчих ресурсів: наказ Міністерства економіки України від 18.12.2009 р. № 1426. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://me.kmu.gov.ua/control/uk/publish/printable_articleart_id=148347
8. Баланси попиту та пропозиції основних видів продовольчих ресурсів. – [Електронний ресурс].– Режим доступу: <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=ukUA&tag=BalansiPopituTaPropozitsiiOsnovnikhVidivProdo volchikhResursiv>
9. Гиан Д. Продовольственный баланс –методы и области применения / Д. Гиан –статистик, ФАО Рим. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.fao.org/.../SUA_FBS_Workshop_FBS_Applications___Uses-RU_JG_.ppt
10. Глібов Р.В. Удосконалення методики та форми складання балансів попиту і пропозиції продовольства //Міжнародний збірник наукових праць. Випуск 3(12)/ Відп. ред Мельничук П.П.- Ж.:ЖДТУ, 2012. – с.133-138
11. Офіційний сайт Укрселко. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrselko.com.ua>
12. Нікішина О.В. Критеріальна оцінка та діагностика українського ринку борошна / О.В. Нікішина // Економіка харчової промисловості. Науковий журнал ОНАХТ. – 2011. - №3 (11) – С. 60-67
13. Офіційний сайт Держстату України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
14. Лещенко Ю. О. Український ринок борошна – що відбувається сьогодні? Стан та тенденції борошномельної галузі. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=2465>
15. Басюркіна Н. Й. Особливості розвитку зернового господарства України / Економіка розвитку харчової промисловості № 1 (21)/2014 с. 54-60 (с. 59).